

ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНФЛІКТНОСТІ СВІТУ В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Глобальні події, що відбувалися протягом ХХ — поч. ХХІ ст., кардинально змінили ситуацію на планеті. Мову слід вести про новітню добу всесвітньої історії, що характеризується утвердженням нового економічного й політичного порядку, прогресивними демократичними змінами у світі та водночас наростанням глобальних і локальних конфліктів та проблем.

Провідне місце серед світових мегатенденцій посіла глобалізація, яку справедливо називають глобальною транзицією. Її процеси охоплюють як окремих індивідів, так і цілі народи, держави, регіони і цивілізації. Починаючи з 90-х рр. минулого століття глобалізація стала одною з наймодніших та актуальніших тем. При цьому в поняття глобалізації включають значну кількість різних, іноді суперечливих процесів, явищ, тенденцій, що набули поширення. У зв'язку із цим існує багато різних точок зору з приводу її визначення, суті та наслідків. Це пояснюється, перш за все, складністю самого феномена глобалізації. Дослідники розглядають різні аспекти її проявів: економічний, політичний, культурний, екологічний, правовий тощо.

До вивчення проблем глобалізації звертається велике коло вчених, і це зрозуміло, тому що глобалізація — багаторівневий процес, який має політичну, економічну, культурну, соціологічну, психологічну і правову складові та, відповідно, об'єктивну та суб'єктивну сторони [1, 145]. Поява значної кількості праць, присвячених цій проблемі, дала змогу О. С. Блінову констатувати, що «глобалізація стала предметом вивчення майже всіх суспільних наукових дисциплін, набула статусу міждисциплінарного явища» [2, 35].

Основа системного вивчення процесів глобалізації — це широке коло методологічних підходів відповідно до вивчення конкретної глобальної проблеми, як-от: демографічні тенденції, природні ресурси і довкілля, світова економіка, розвиток людини, новітні технології в різних галузях економіки, інформаційне середовище, взаємопроникнення культур тощо. Для нас становлять інтерес дослідження конфліктності як невід'ємної складової людського буття та пов'язаності цього явища з тенденціями сучасного суспільного розвитку.

Сучасний період суспільного розвитку К. Ясперс характеризує як такий період, коли закладається матриця розвитку культури на тисячоліття, актуалізується інтерес до теми буття людини у сучасному світі, сенсу його життя, його унікальності, нерозривного зв'язку з природою, суспільством і культурою. Інтерес до даної теми пояснюється ще й тим, що ХХ століття — це епоха глобальних екологічних катастроф, культурних і цивілізаційних розломів, кардинальних економічних, політичних і духовних змін у світовому масштабі. Характер протікання цих трансформаційних процесів в окремих країнах нерідко породжує ситуацію кризи, суперечності і нестабільності. Саме у такі

періоди зростає роль окремої особи на вибір можливих варіантів подальшого розвитку суспільства і світу в цілому.

У ситуації вибору зараз знаходиться і сучасна Україна. Соціокультурні процеси, що відбуваються в суспільстві, що кризово-реформується, супроводжуються руйнуванням старих норм і цінностей, ставлять особу перед необхідністю переоцінки традиційної системи цінностей і вибору нових життєвих орієнтирів, важливих для організації власного буття. Значну роль у вирішенні цих завдань відіграє аналіз ступеня впливу конструктивних і деструктивних соціокультурних чинників на трансформацію духовного світу особи, а також дослідження різних способів її адаптації до змінних умов буття, виявлення шляхів оптимізації життєвих орієнтацій особи, самореалізації людини, формування такої картини світу, яка додавала б його існуванню на всіх рівнях значущість, зв'язаність, спрямованість і повноту мети.

Науковці надають характеристику філософської моделі еволюції відносин між особистістю і суспільством у контексті сучасних тенденцій суспільного розвитку. Дана модель, незважаючи на спрощений і приблизний характер, визначає загальну спрямованість зміни відносин між особистістю і суспільством — від конфронтації до партнерства і взаємодопомоги; іншими словами, визначає аксіологічний вектор цивілізаційного процесу. Пропонується така періодизація розвитку вказаних відносин.

I період (від початку до середини ХХ ст.) пов'язаний з екзистенціальною і персоналістською орієнтацією, «пік відчуження», кризою «світової самотності» людини.

II період (чверть століття) пов'язаний із зростанням деструктивної могутності окремої особистості. Від помилок, прорахунків і злої волі окремої людини багато чого залежить в армії, у політиці, на виробництві, у науці. Практичні психологи, відмовившись від мети тотального керування особистістю, переходять до більш м'якої тактики когнітивного і соціального навчання. «Гарантії» і «безпека» стають у цей час найбільш популярними термінами в політиці: принцип «мирного співіснування» розшифровується як силова рівновага двох «систем», що жорстко конкурують між собою за вплив у «третьому світі».

III період (остання чверть ХХ ст.) пов'язується із початком переходу від «індустріальної» до «постіндустріальної» (чи «інформаційної») фази в розвитку суспільства і супроводжується двома, на перший погляд, протилежними процесами. Інтеграція і міжнародна кооперація в політиці, економіці, фінансах, у правовій сфері, у сфері охорони здоров'я, освіти і науки стає фактом, що емпірично спостерігається. Разом з тим зростає і диференціація — швидко збільшується число активних суб'єктів «історичної дії», виробництво втрачає масовий характер, орієнтується на конкретного споживача і знаходить нові регулятори в замкнених циклах сучасного маркетингу. У новому соціально-економічному контексті актуально звучить визначення А. Маслоу: «Гарне суспільство — це суспільство, що сприяє найбільш повному розвитку і розкриттю людських можливостей» [3, 21]. У світовій політиці відбувається перехід від

тактики компромісу («негативного» узгодження ціннісних настанов суб'єктів, що досягається за рахунок взаємних поступок, взаємної відмови від надмірних домагань) до позитивного узгодження загальних цілей і цінностей, тобто до конструктивного співробітництва і взаємодопомоги [4, 33–34].

Особистість і людство стають сьогодні двома головними суб'єктами історії.

Філософська думка впродовж багатьох століть звертається до проблеми конфлікту, яка стосується найскладніших, суперечливих сторін людського буття. Інтерес до проблематики конфлікту особливо посилюється в кризові, переломні періоди історії, коли виникає потреба осмислити ці суперечності, знайти шляхи подальшого руху вперед. Тому не випадково останніми роками ця тема привернула до себе увагу. Інтерес до категорії «конфлікт» також по'яснюється й тим, що довгий час в радянській філософській науці проблема конфлікту розроблялася переважно в історико-філософському аспекті, а також у зв'язку з питаннями ідеологічної боротьби і критики зарубіжних концепцій конфлікту. Конфлікт як соціальне явище визнавався виключно атрибутом капіталістичного суспільства; сверджувалося, що в соціалістичному суспільстві немає і не може бути конфліктів. Лише з модернізацією суспільних відносин у країні в теоретичній і масовій свідомості утвердилось розуміння того, що конфлікти не тільки не зникли, але, виступаючи в нових, не бачених раніше формах, набули чи не загального характеру.

Конфлікт, як феномен в структурі соціуму, — багатогранне явище, в ньому в єдиний вузол сплітаються самі різні за змістом і характером соціальні зв'язки як матеріальні, так і духовні: економічні, політичні, етичні, правові, які піддаються логічному аналізу, раціональному осмисленню, відображенню в логико-понятійній формі. Але тут же присутні й такі зв'язки і відносини, які в раціональних формах, тобто в звичній для нас логіці понять, незбагненні. Тому пізнання конфліктів вимагає нових підходів, які, на відміну від раціоналістичних методів, орієнтованих на пошук суті і сенсу пізнаваних феноменів, спрямовані на впровадження, внесення сенсу до конфліктної ситуації, прояснення для учасників конфлікту їх дійсного становища в конфліктному соціокультурному просторі, що створився. Зупинити конфліктне зіткнення можна тільки шляхом осягнення суб'єктами, що беруть участь в ньому, сенсу, що розуміється в даному випадку як поєднання думок, єдності, що, поза сумнівом, можливо досягти лише внаслідок того, що між людьми завжди більше загального, ніж того, що їх роз'єднує. В цьому випадку відношення до іншої людини перестає бути відношенням до зовнішнього об'єкта, інший стає компонентом мене самого, починається діалог, який міняє кожного його учасника.

Для вирішення цього завдання важливо досліджувати людину не тільки як суб'єкт, направлений на зовнішній світ, але й як унікальну екзистенціальну істоту, що володіє внутрішнім світом, який найадекватніше відображає сутнісні характеристики людини. Під таким кутом зору актуальним уявляється дослідження нового способу буття екзистенціальних характеристик людини і основних форм її діяльності, що привертає увагу до філософської антропології.

Дослідження конфлікту як своєрідного соціально-психологічного феномена вимагає висунення своєрідної аксіоми про конфліктність людського існування. Людина живе в суспільстві, діє в системі міжособових відносин, її діяльність спрямована на задоволення власних потреб. Виникає таке питання: конфліктність є межею особи і причиною будь-якого конфлікту або конфлікт виникає вже як наслідок людської взаємодії з соціальним середовищем?

Вивченням, прогнозуванням, запобіганням конфліктам займається особлива галузь знань — конфліктологія. До початку ХХ ст. були закладені основи сучасної конфліктології.

Сучасна конфліктологія як відповідь на нові виклики, як особлива наука на стику соціології, історії й політології виникла на основі синтезу декількох, точніше, трьох теорій: «позитивно-функціонального конфлікту» (автор — американський соціолог Л. Козер); «конфліктної моделі суспільства» (автор — німецький політолог і політичний діяч Р. Дарендорф, нині визнаний лідер світового наукового напрямку конфліктології); «загальної теорії конфліктів» (автор — американський соціолог і економіст К. Боулдінг).

Всі вони відрізнялися у формулюванні основних положень сучасної концепції соціального конфлікту, але єдині в одному: конфлікти — це об'єктивна реальність суспільного буття і покінчити з ними неможливо. Проте навчитися їх передбачати і управляти ними — це надзвичайно важливе і актуальне для людства завдання.

Незважаючи на численні спроби дослідників створити загальну теорію конфліктів або єдину схему типології конфліктів, поки це зробити не вдалося.

Є безліч визначень конфлікту. Найбільшою популярністю за кордоном користується визначення, дане Л. Козером, який вважає конфліктом боротьбу за цінності і претензії на певний соціальний статус; владу; недостатні для всіх матеріальні і духовні блага; боротьбу, в якій цілями сторін, що задіяні в конфлікті, є нейтралізація, нанесення шкоди або знищення суперника.

Слід підкреслити, що в широкому сенсі термін «конфлікт» включає і конфліктні відносини, і конфліктні дії, а також кризу і збройний конфлікт.

У сучасних теоріях конфлікту збережено дихотомію в поглядах на проблему конфліктів людської взаємодії. Т. Парсонс, Е. Дюркгейм, Е. Мейо відзначають стійкість і стабільність суспільства, вважаючи конфлікт тільки певним відхиленням, «хворобою» людських відносин. Натомість М. Вебер, В. Парето, Р. Дарендорф розглядають конфлікт як необхідний чинник в поясненні соціальних процесів та змін. Унаслідок такого розділення концепцій суспільного розвитку виникають два самостійні різновиди теорії конфлікту: функціоналізм і соціологія конфлікту [5].

Дослідники виділяють три типи причин, що ведуть до конфлікту: умови, що підсилюють або заохочують несумісність ціннісних відмінностей; агресивні настанови, що прямо ведуть до конфліктної поведінки; психологічні процеси, які викликають упевненість у несумісності відмінностей [6, 54–55].

Визнаючи, що на планеті йде глобальна трансформація макросоціуму, слід підкреслити її гетерогенну суперечливу природу, саме тому вектори спряму-

вання і доміанти глобальних змін складно визначити однозначно: поряд з позитивними перетвореннями вони несуть конфлікти, кризи й глобальні деструкції. Отже, глобалізація постає викликом сучасності безумовно до всіх без винятку держав і націй, економік і політик, культур і традицій; викликом, на який мусять відповісти політичні еліти й наукове співтовариство.

Спонтанний, конфліктогенний і значною мірою некерований характер глобальних процесів відображає надскладний зміст взаємодії різних цивілізацій в історії та сучасності: навіть якщо гіпотетично взяти під контроль найважливіші чинники, суб'єктів й інститути глобалізації, вважають науковці, все ж неможливо передбачити її системні наслідки.

С. Хантінгтон визначає процес культурно-історичного суперництва як «зіткнення цивілізацій» (конфлікт), надаючи йому вирішального значення у характеристиці світопорядку (чи то світобезладу), що поступово вимальовується на наших очах. Крім того, асиметричність суспільної диференціації передбачає множини позицій та інтересів: центру і периферії, політичної еліти і маргіналів, правих і лівих тощо, і як наслідок — конфліктність. Отже, можливо, доречно відзначити теоретик глобалістики О. Надлер (Коста-Рика), що «будь-який світ, відмінний від нашого, може бути сприйнятий як світ, що ставить під сумнів наш власний шлях задоволення потреби в значимості, відповідно, й нашу ідентичність» [7, 197].

Однією з деструктивних мегатенденцій сучасного глобалізованого світу, який упродовж тривалого часу зазнавав експресивного впливу «вестерн-культури», на жаль, став процес інтенсивної криміналізації суспільних відносин, що набуває в наш час міжнародного характеру у вигляді глобалізації злочинності.

Таким чином, глобалізація суспільних відносин та пов'язана з цим тенденція переростання конфліктів у світові зіткнення з величезними руйнівними наслідками створюють нову ситуацію із визначення місця людини у сучасному світі. Цілеспрямована та усвідомлена дія на відповідний суспільний процес залежить від особистісного фактора. Без зміни конкретної людини, її духовних і поведінкових структур прогресивна трансформація неможлива. Якщо раніше людина була включена в суперечності й конфлікти суспільних відносин свого регіону, своєї країни, оскільки далі за цю територію її соціальні конфлікти не розповсюджувалися, то тепер вона опинилася так би мовити вічна-віч з суспільними суперечностями всього світу.

На нашу думку, слід виходити з того, що витoki глобального конфлікту цивілізацій полягають у природі їх відмінностей, це — конфронтація цінностей та зіткнення альтернативних способів реалізації головних людських потреб. У дійсності цей конфлікт, як правило, виявляється на ґрунті доволі реалістичних актуальних чинників: наприклад, боротьба за вплив чи за територію; протистояння систем влади; відстоювання культурно-мовних прав; дефіцит ресурсів, конкуренція між системами права, захист духовних святинь чи релігійних «тотемів» тощо.

Уявляється, що глобалізація відбиває сутність найбільш масштабних подій із взаємопроникнення, взаємозапліднення гетерогенних та гетеро-темпораль-

них культурних світів і традицій, але в наш час таке співіснування вже слід сприймати як природне й цілком нормальне. «Чужинність» народів, етносів, культур і країн є категорією відносною, здебільше — це наслідок політичних інспірацій егоїстичних політиків та геополітичних зазіхань проімперськи налаштованих режимів. Ми вважаємо, що зовнішня дисгармонія такого різного мультикультурного, багатоконфесійного і багатомовного світу все ж приховує в глибині плідну креативність, перспективи і життєву силу. Тому доцільно дещо переглянути усталену парадигму конфлікту.

Необхідно виходити з ідеї допустимості, правомірності і правового врегулювання різних видів конфлікту в суспільстві як природного (разом з іншими) способу вираження суперечливої людської природи, різноманіття і незбігу приватних інтересів, цілей та оцінок соціальних суб'єктів на основі їх узгодження з базовими соціокультурними цінностями даного соціуму.

Не можна сказати, що в сучасному світі стало менше небезпек і конфліктів, але явно стало менше ілюзій і стереотипів, особливо тих, в яких конфронтація розглядається як безальтернативна політична реальність. Зрозуміло, і зараз виникають ситуації, коли навіть компроміс здається недосяжним ідеалом, але не він зараз займає вищу позицію в системі цінностей (яку він цілком обґрунтовано займав в епоху «мирного співіснування двох систем»).

Література

1. Кочетков В. В. Глобализация в образовании // Вестник Московского университета. Сер. Социология и политология. — 2005. — № 1. — С. 138–148.
2. Блинов А. Национальное государство в условиях глобализации: контуры построения политико-правовой модели формирующегося глобального порядка / А. Блинов. — М. : МАКС-Пресс, 2003. — 150 с.
3. Медоуз Д. Х. Пределы роста / Х. Д. Медоуз. — М., 1991.
4. Соколов Л. А. Людина, суспільство і гуманітарна наука в епоху глобалізації // Вісник Житомирського державного університету. Сер. Філософські науки. — 2008. — Вип. 40. — С. 32–36.
5. Зайдельман Р. Теории конфликтов и мира [Электронный ресурс] / Р. Зайдельман. — Режим доступа : <http://poli.vub.ac.be/publi/etni-3/seidelmann.htm>
6. Тагиров Э. Р. Конфликты в обществе: от противостояния к согласию / Э. Р. Тагиров, Л. С. Тронова. — Казань, 1996.
7. Nudler O. On Conflicts and Metaphors: Towards an Extended Rationality // Conflict. — L. : Macmillan, 1990. — Vol. 2.

Анотація

Завальнюк В. В. Філософсько-антропологічні основи дослідження конфліктності світу в епоху глобалізації. — Стаття.

У статті аналізуються процеси глобалізації суспільних відносин та пов'язані з цим тенденції переростання конфліктів з національного, регіонального рівня на загальнопланетарний. Розглянуто філософсько-антропологічний підхід до проблематики конфліктності.

Ключові слова: конфлікт, глобальний конфлікт, конфліктність людського буття, глобалізація, філософсько-антропологічний підхід.

Аннотация

Завальнюк В. В. Философско-антропологические основания исследования конфликтности мира в эпоху глобализации. — Статья.

В статье анализируются процессы глобализации общественных отношений и связанные с

этим тенденции перехода конфликтов с личного, национального, регионального уровня на общепланетарный. Рассмотрен философско-антропологический подход к проблематике конфликтности.

Ключевые слова: конфликт, глобальный конфликт, конфликтность человеческого бытия, глобализация, философско-антропологический подход.

Summary

Zavalniuk V. V. Philosophical-anthropological grounds of conflict nature of global world cognition. — Article.

The paper analyzes the globalization of social relations, and these trends are associated with the transition from conflict of personal, national, regional level to the planetary level. We consider the philosophical and anthropological approach to the problem of conflict.

Keywords: conflict, global conflict, conflicts of human being, globalization, philosophical-anthropological approach.

УДК 347.99(477):(347.91/95+343.13).001.73

Л. І. Фесенко

ФУНКЦІОНУВАННЯ ВИЩОГО СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО СУДУ УКРАЇНИ З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ У КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

З прийняттям Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р. відбувся черговий, але не останній етап судової реформи. Звичайно, наразі складно охопити та оцінити всі проблеми, які виникають під час застосування норм вказаного Закону. Необхідність реформування судової системи з початку 90-х рр. активно обговорювалася в суспільстві та серед юридичної спільноти, але більшість науковців зазначають, що прийняття та впровадження нового законодавства про судоустрій і статус суддів, а також оновлення процесуальних норм влітку 2010 р. не є закінченням реформаційних процесів загалом [1–10].

Можливо, деякі положення Закону України «Про судоустрій і статус суддів» не повністю виправдовують надії на покращення системи судочинства, є спірними або негативно впливають на судоустрій держави. Тому виникає необхідність звернути увагу на найбільш суттєві, на наш погляд, аспекти.

Так, процесуальний арсенал Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (далі — ВССУ), за винятком інституту допуску скарги до провадження Верховного Суду України, залишився практично незмінним, що і надалі спотворює сутність касаційної перевірки рішень судів. Результат такого підходу в найближчому майбутньому може бути однозначним: навіть за умови заповнення штату і роботи 120 суддів у ВССУ вони фізично не впораються з тією кількістю справ, які надходять на розгляд, не кажучи вже про необхідність дотримання строків вирішення справ у касаційній інстанції. Особливо це стосується справ цивільної юрисдикції, де на кожного